

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2019.4.7>

Яремак З.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
ORCID: 0000-0002-4862-0570

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ: СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМ МАТЕРІАЛЬНОГО ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

WAYS TO PROTECT LAND RIGHTS: CORRELATION OF SUBSTANTIVE AND PROCEDURAL LAW

У статті здійснено аналіз способів захисту прав на землю, закріплених у Земельному кодексі України, на предмет їх співвідношення зі способами захисту цивільних прав, а також оцінка їх ефективності, ґрунтуючись на новелах матеріального та процесуального законодавства.

Досліджено питання співвідношення норм земельного та цивільного законодавства для врегулювання земельного спору та захисту порушеного права на землю. Обґрунтовано, що такої проблеми можна було б уникнути, якщо б законодавець, визначаючи спеціальні способи захисту прав на земельні ділянки у ЗК України, не продублював норми ст. 16 ЦК України. Зроблено висновок, що спеціальним є той спосіб захисту, що виходячи із закону регулює конкретні правовідносини, і тих юридичних фактів, що зумовлюють виникнення цих правовідносин та цього спору.

Проаналізовано норми цивільного та оновленого процесуального законодавства та встановлено невідповідність із положеннями земельного законодавства, що стосується переліку способів захисту прав. Невичерпність способів захисту прав, закріпленого у ЦК України, ЦПК України, ГПК України, КАС України, передбачає можливість застосування і тих способів, що встановлені договором, що не закріплено, на жаль, у чинному ЗК України.

Зроблено висновок, що норми процесуального права визначають якісні характеристики способів захисту прав, на відміну від норм матеріального права, які, встановлюючи перелік способів захисту, дають їм змістове наповнення.

Проведено аналіз судової практики та доведено, що правові позиції суду з цього питання характеризуються нестабільністю і кардинальною зміною підходів до визначення ефективності застосування того чи іншого способу в деяких категоріях земельних спорів.

Ключові слова: спосіб захисту прав на землю, загальні способи захисту, спеціальні способи захисту, ефективний спосіб захисту.

The article analyzes the methods of protection of land rights contained in the Land Code of Ukraine, in regard to their correlation with the methods of protection of Civil Rights, as well as the evaluation of their effectiveness, based on the amendments of Substantive and Procedural Legislation.

We have investigated the question of the relations between the norms of Land and Civil Legislation for the settlement of land dispute and protection of the land right violation. It is concluded that the method of protection based on the Law is special and regulates specific legal relationships, and those legal facts that determine the origin of these legal relationships and this dispute.

The rules of civil and updated procedural legislation have been analyzed and inconsistencies with the provisions of the land legislation concerning the list of ways of protection of rights have been established. The variety of methods of rights protection enshrined in the Civil Code of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine, the Code of Economic Procedure, the Administrative Justice Code of Ukraine provides the possibility of applying those methods established by the agreement, which are not, unfortunately, fixed in the current Land Code of Ukraine.

It is concluded that the rules of procedural law determine the qualitative characteristics of methods of rights protection in contrast to the rules of substantive law, establishing a list of protection methods, give them meaningful content.

The Court's Practice has been analyzed and it is proved that the legal positions of the Court on this issue are unstable and fluctuating as to approaches in determining of the effects of the methods in some categories of Land disputes.

Key words: land rights protection method, general protection methods, special protection methods, effective protection method.

Постановка проблеми. Належна реалізація прав, у тому числі і прав на землю, передбачає юридично закріплену можливість здійснення таких прав, а у разі їх порушення ефективного захисту. За таких умов актуального значення набуває питання захисту прав на землю, одним із ключових момен-

тів якого є обрання способу, щоб реально та повною мірою захистити та відновити порушене, невизнане чи оспорюване право.

Стан наукового дослідження проблеми. Дослідженням питання захисту прав на землю присвячено багато публікацій представників земельної

науки: А. Буракова, О. Кулинич, А. Мірошніченко, Д. Федчишин. Права на землю, будучи різновидом цивільних прав, також неодноразово становили предмет наукового пошуку вчених-цивілістів: Н. Кузнецова, О. Кот, В. Коссак. Порушена проблематика є вкрай актуальною та багатогранною і потребує подальших наукових розвідок.

Метою статті є аналіз способів захисту прав на землю, закріплених у Земельному кодексі України, на предмет їх співвідношення зі способами захисту цивільних прав, а також оцінка їх ефективності, ґрунтуючись на новелах матеріального та процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Чинний Земельний кодекс України (далі – ЗК України) [1] містить відокремлену групу норм, які визначають гарантії прав на землю (розділ V). Серед них першочергове місце посідають способи захисту прав на земельні ділянки (ст. 152 ч. 3 ЗК України). Законодавче закріплення способів захисту прав на землю як юридичної гарантії передбачає визначення їх як чинників, спрямованих на забезпечення захисту прав на землю та відновлення порушених, невизнаних або оспорюваних прав чи інтересів фізичних осіб, юридичних осіб, держави.

Питання способів захисту прав завжди становило підвищений науковий інтерес як з боку представників науки земельного права, так і вчених-цивілістів. Наукові дискусії розгорталися стосовно визначення поняття, розуміння змісту, співвідношення із суміжними категоріями (форма захисту, право на захист тощо). Насамперед варто зазначити, що сам зміст норми ЗК України, якою визначено способи захисту прав на земельні ділянки, піддається справедливій критиці. Справді, аналізуючи ст. 152 ЗК України [1], одразу ж звертаємо увагу на аналогічність її положень ст. 16 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [2]. У науковій літературі вказується на те, що «перерахування способів захисту земельних прав у ст. 152 ЗК України, яка має назву «Способи захисту прав на земельні ділянки», навряд чи можна вважати коректним. По-перше, впадає в очі спотворене викладення передбачених ст. 16 ЦК України цивільно-правових приписів щодо способів захисту цивільних прав. По-друге, сама назва статті не відповідає наявним реаліям» [3, с. 55]. А. Мірошніченко, аналізуючи такий спосіб захисту прав, як відновлення становища, яке існувало до порушення, відомий цивільному праву більше двох тисяч років, вказує на те, що у ст. 152 ЗК України його було відтворено, як «відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав», що, звичайно незрівнянно вужче [4, с. 53–54]. Від себе додамо, що звуження переліку способів захисту прав на земельні ділянки виключно до способів захисту, визначених законом (п. д) ч. 3 ст. 152 ЗК України), суперечить нормам цивільного та новітнього процесуального законодавства, де невичерпність способів захисту прав передбачає можливість застосування і тих способів, що встановлені дого-

вором (ст. 16 ЦК України, ст. 5 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) [5], ст. 5 Господарського процесуального кодексу України (ГПК України) [6], ст. 5 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України) [7].

Із цього випливає така проблема: яким чином співвідносяться між собою способи захисту цивільних прав та способи захисту прав на земельні ділянки? О. Кулинич зауважує, що хоча у ЗК України і є норми, що визначають способи захисту земельних прав (ч. 2 ст. 152 ЗК України), але вони переважно відтворюють положення цивільного законодавства про захист прав. При цьому вчена робить висновок, що передбачені цивільним законодавством способи захисту посідають основоположне місце в системі способів захисту права приватної власності на земельні ділянки. Загальними способами, на думку автора, є ті, що закріплені в ст. 16 ЦК України, а спеціальними – у главі 29 ЦК України, що використовуються для захисту речових прав [8, с. 222]. А. Буракова погоджується із негативними характеристиками, наведеними в літературі щодо закріпленого ст. 152 ЗК України переліку способів захисту прав на земельні ділянки та його співвідношення з переліком способів захисту цивільних прав, який передбачений ст. 16 ЦК України. Автор вважає, що, по-перше, ст. 152 ЗК України має закріплювати не звужений перелік способів захисту прав громадян та юридичних осіб на земельні ділянки, а її положення мають стосуватися переліку способів захисту будь-яких земельних прав; по-друге, ці способи захисту мають віддзеркалювати специфіку захисту прав у земельних правовідносинах, тобто бути спеціальними з огляду на те, що загальні способи захисту цивільних прав (до яких належать і земельні) передбачені цивільним законодавством (зокрема, ст. 16 ЦК України) [3, с. 57]. Дещо по-іншому визначає загальні та спеціальні способи захисту прав на землю Д. Федчишин, який зазначає, що, власне, у ст. 152 ЗК України йдеться про загальні, а не спеціальні способи захисту прав на землю. Натомість спеціальними будуть ті способи захисту прав на земельні ділянки, які містяться у спеціальних нормах. Спеціальними способами захисту, на думку вченого, є різновиди зміни правовідношення (як загального способу захисту), передбачені земельним законодавством, – розірвання договору оренди землі на вимогу однієї зі сторін (ст. 32 Закону України «Про оренду землі»), спонукання до передачі земельної ділянки у власність для ведення фермерського господарства (ч. 4 ст. 7 Закону України «Про фермерське господарство») тощо [9, с. 32]. Не погоджуючись із таким підходом, вважаємо, що у цьому разі має місце застосування п. д) ч. 3 ст. 152 ЗК України – застосування інших, передбачених законом способів, а не спеціальних стосовно загальних способів, закріплених ст. 152 ЗК України.

На наше переконання, цю проблематику варто досліджувати в контексті співвідношення норм земельного та цивільного законодавства для

врегулювання земельних правовідносин загалом. Погоджуємось із думкою Н. Кузнецової, що під час вирішення питання співвідношення ЦК України та ЗК України насамперед слід застосовувати принцип *lex specialis*. За таким принципом ЦК України щодо ЗК України залишається кодексом загального характеру, що закріплює основні засади майнових відносин. ЗК України у своїй основі є спеціальним кодексом, що, використовуючи загальні засади цивільного законодавства та спеціалізуючи їх, регламентує широку сферу сучасних земельних відносин [10, с. 19]. Права на землю, будучи різновидом цивільних прав, є предметом правового регулювання ЗК України, а тому і способи захисту цих прав, закріплені у ст. 152 ЗК України, є спеціальними стосовно способів захисту цивільних прав, визначених ст. 16 ЦК України. При цьому вчені-цивілісти вказують на пріоритетність спеціальних способів, тоді як загальні способи захисту мають додатковий (субсидіарний) характер: «якщо ж для захисту конкретного суб'єктивного права нормою закону не передбачено спеціального способу захисту, то уповноважена особа має можливість скористатися загальним способом захисту» [11, с. 301]. Представники науки земельного права, визначаючи способи захисту земельних прав, також наголошують на тому, що способи захисту суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів, які передбачені у ст. 20 Господарського кодексу України та ст. 16 ЦК України, можуть бути застосовані у разі захисту земельних прав за відсутності певного способу в земельному законодавстві [12, с. 184].

Такий підхід отримав застосування і в судовій практиці. Зокрема, Верховний Суд України у процесі узагальнення судової практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України вказав на те, що визначені у ст. 16 ЦК України способи захисту мають універсальний характер, вони можуть застосовуватись до всіх чи більшості відповідних суб'єктивних прав. Разом із тим зазначений перелік способів захисту цивільних прав чи інтересів не є вичерпним. ЦК України та іншими законами для захисту певних чи окремих категорій прав можуть установлюватися спеціальні способи захисту прав. Наприклад, земельне законодавство регулює відносини, у тому числі й цивільні, об'єктом яких є земля; сімейне законодавство містить норми щодо захисту цивільних прав, пов'язаних із сімейними відносинами, тощо. З урахуванням наведеного суд під час розгляду й вирішення цивільної справи визначає спосіб захисту виходячи із закону, який регулює конкретні правовідносини, і тих юридичних фактів, що зумовлюють виникнення цих правовідносин та цього спору [13, с. 20].

Особливість інституту способів захисту прав, у тому числі і прав на землю, полягає у тому, що він є міжгалузевим інститутом та знаходиться в межах предмета правового регулювання матеріальних і процесуальних галузей, які в сукупності «мають єдину мету – забезпечити повний, всебічний, швид-

кий захист права і становлять єдиний комплексний інститут правового захисту» [14, с. 216–218].

Як уже було сказано, норми матеріального права – ГК України, ЦК України, ЗК України – визначають ті способи захисту, які ми можемо застосовувати для захисту порушеного, невизнаного чи оспорюваного права. Натомість, положення процесуальних кодексів встановлюють необхідність обрання з кількох можливих способів саме належного та ефективного для захисту конкретного порушеного права з урахуванням особливостей спірних матеріальних правовідносин та юридичних наслідків застосування того чи іншого способу захисту. На основі цього робимо висновок про те, що норми процесуального права визначають якісні характеристики способів захисту прав, на відміну від норм матеріального права, які, встановлюючи перелік способів захисту, дають їм змістове наповнення.

Процесуальні галузі права оперують категорією «ефективний спосіб захисту порушеного права» (ст. 5 КАС України [5], ст. 5 ГПК України [6], ст. 5 ЦПК України [7]). Теоретико-правове обґрунтування сутнісних характеристик поняття «ефективність способів захисту» варто проводити на основі норм міжнародного права, що знайшли своє відображення і в новелах національного законодавства та сучасній правозастовній практиці. Загальною декларацією прав людини [15] передбачено, що кожна людина має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (ст. 8). Право на ефективний засіб захисту закріплено також у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права [16] і в Конвенції про захист прав людини та основних свобод [17]. Ст. 13 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод проголошує: «Кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження». Прецедентна практика Європейського суду з прав людини, що є основним джерелом тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, вимагає, щоб норми національного правового засобу стосувалися сутності «небезпідставної заяви» за Конвенцією та надавали відповідне відшкодування. Зміст зобов'язань за статтею 13 також залежить від характеру скарги заявника за Конвенцією. Проте засіб захисту, що вимагається згаданою статтею, має бути «ефективним» як у законі, так і на практиці, зокрема, у тому сенсі, щоб його використання не було ускладнене діями або неоглядом органів влади відповідної держави (п. 75 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Афанасьєв проти України» від 5 квітня 2005 року (заява № 38722/02)) [18].

Наукові дослідження з цього приводу характеризуються плюралістичністю підходів, які

комплексно розкривають зміст цього поняття. М. Хоменко під «ефективним» розуміє такий засіб, що призводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект. Тобто ефективний засіб має забезпечити поновлення порушеного права, а у разі неможливості такого поновлення – гарантувати особі можливість отримання нею відповідного відшкодування. За змістом ефективний засіб захисту має відповідати природі порушеного права, характеру допущеного порушення та наслідкам, які спричинило порушення права особи [19, с. 46]. О. Бринцев категорію «ефективний спосіб захисту» розглядає як одну з кваліфікуючих ознак способів захисту – детермінованість способів захисту законом, суть якої полягає в тому, що у певної причини є певне заздалегідь визначене слідство. Відповідно, стосовно способів захисту права у певного порушення права є певний, заздалегідь визначений спосіб його захисту [20, с. 71]. Не вдаючись до наукової дискусії та погоджуючись із запропонованими детермінантами категорії «ефективний спосіб захисту порушеного права», зупинимось на практичних аспектах їх втілення у судовій практиці під час вирішення земельних спорів. Перш за все варто зазначити, що правові позиції суду з цього питання характеризуються нестабільністю і кардинальною зміною підходів до визначення ефективності застосування того чи іншого способу в деяких категоріях земельних спорів. Наведемо приклади. Конституційний Суд України в пункті 4 мотивувальної частини Рішення від 16 квітня 2009 року № 7-рп/2009 (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування) [21] зазначив, що органи місцевого самоврядування, вирішуючи питання місцевого значення, представляючи спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, приймають нормативні та ненормативні акти. До ненормативних належать акти, які передбачають конкретні приписи, звернені до окремого суб'єкта чи юридичної особи, застосовуються одноразово і після реалізації вичерпують свою дію фактом їхнього виконання. З прийняттям цих рішень виникають правовідносини, пов'язані з реалізацією певних суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів. У зв'язку з цим склалася практика у спорах про визнання протиправними та скасування рішень органів місцевого самоврядування, що у разі прийняття органом місцевого самоврядування (як суб'єктом владних повноважень) ненормативного акта, що застосовується одноразово, який після реалізації вичерпує свою дію фактом його виконання, позов, предметом якого є спірне рішення органу місцевого самоврядування, не має розглядатися, оскільки обраний позивачем спосіб захисту не забезпечує реального захисту. Такої правової позиції дотримується Велика Палата Верховного Суду у справі № 803/884/17: у разі прийняття суб'єктом владних повноважень рішення про передачу земельних ділянок у власність чи оренду (користування), тобто

ненормативного акта, який вичерпує свою дію після його реалізації, скасування такого акта не породжує наслідків для користувача земельної ділянки, оскільки в такій особі виникло право користування земельною ділянкою, яке ґрунтується на правостановлюючих документах. Тому обраний спосіб захисту порушеного права (оскарження рішення суб'єкта владних повноважень про розпорядження земельною ділянкою) не забезпечує його реального захисту (постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 вересня 2018 року) [22]. Аналогічна правова позиція висловлена у постанові Великої Палати Верховного Суду від 22 серпня 2018 року у справі № 806/945/17 [23].

Натомість, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 30.05.2018 р. (тобто в тих самих часових рамках розгляду справ – 2018 р. – *прим. авт.*) визнала необґрунтованими висновки суду апеляційної інстанції про необхідність пред'явлення позову, в якому були б об'єднані вимоги про визнання протиправними та скасування рішення органу місцевого самоврядування та вимоги про скасування правостановлюючих документів, виданих на підставі цього рішення. Верховний Суд вказав, що відновленням становища, яке існувало до порушення, є також визнання недійсним рішення органу місцевого самоврядування. Оскільки на підставі оскарженого рішення селищної ради було здійснено державну реєстрацію права власності на земельну ділянку, Суд дійшов висновку, що вимоги про визнання оспорюваного рішення недійсним можуть бути предметом розгляду в господарських судах та відновлять порушені права [24].

Висновки. Підбиваючи підсумки цього дослідження, виведемо низку узагальнень. Насамперед проблемним для практичного застосування способом захисту прав на земельні ділянки є конкуренція норм матеріального права та співвідношення способів захисту прав на землю, закріплених у ЗК України і ЦК України. На нашу думку, такої проблеми можна було б уникнути, якщо б законодавець, визначаючи спеціальні способи захисту прав на земельні ділянки у ЗК України, не продублював норми ст. 16 ЦК України. По-друге, варто відзначити позитивні моменти цивільного та оновленого процесуального законодавства, де невичерпність способів захисту прав передбачає можливість застосування і тих способів, що встановлені договором, що не закріплено, на жаль, у чинному ЗК України. По-третє, інститут захисту прав на землю є міжгалузевим правовим інститутом, а тому, обираючи той спосіб захисту, що визначений нормами матеріального права, особа мусить брати до уваги положення процесуального законодавства на предмет їх ефективності, тобто серед усіх можливих способів слід обрати оптимальний для захисту порушеного права в певній ситуації, за допомогою якого можна запобігти, припинити, усунути порушення права, відновити та компенсувати збитки, заподіяні їх порушенням.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
3. Буракова А.М. Визнання недійсними рішень органів владних повноважень як спосіб захисту земельних прав : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 188 с.
4. Мірошниченко А.М. Колізії в правовому регулюванні земельних відносин в Україні. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 270 с.
5. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 14.02.2019).
6. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. Дата оновлення: 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 14.02.2019).
7. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 14.02.2019).
8. Кулинич О.П. Поняття цивільно-правового способу захисту права приватної власності на земельні ділянки. *Часопис Київського університету права*, 2011. № 4. С. 222–225.
9. Федчишин Д.В. До питання про способи захисту прав на землю. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 4. С. 30–35.
10. Кузнєцова Н. Проблеми співвідношення земельного та цивільного законодавства при вирішенні господарських спорів з питань земельних відносин. *Право України*. 2009. № 9. С. 19–21.
11. Кот О.О. Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав : дис. ... доктора юридичних наук. Київ, 2017. 550 с.
12. Паславська О. Особливості захисту прав землевласників та землекористувачів при обмеженні (обтяженні) їх прав на земельні ділянки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право»*. Ужгород, 2011. Вип. 17. С. 181–185.
13. Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України (витяг). *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 8. С. 17–34.
14. Коссак В.М. Здійснення та захист цивільних прав. Цивільне право України : підручник. У 2 кн. / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. Київ : Юрінком Інтер, 2002. Кн. 1. С. 206–218.
15. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 14.02.2019).
16. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 14.02.2019).
17. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 14.02.2019).
18. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Афанасьєв проти України» від 5 квітня 2005 року (заява № 38722/02). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_239 (дата звернення: 14.02.2019).
19. Хоменко М.М. Ефективність способів захисту цивільних прав та інтересів у практиці Європейського суду. *Юридична Україна*, 2016 р. № 5–6. С. 45–53.
20. Бринцев О. Кваліфікуючі ознаки поняття способу захисту права у контексті судової реформи. *Право України*, 2017. № 9. С. 70–76.
21. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-09> (дата звернення: 14.02.2019).
22. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 вересня 2018 року, судова справа № 803/884/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77507501> (дата звернення: 14.02.2019).
23. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22 серпня 2018 року, судова справа № 806/945/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76077060> (дата звернення: 14.02.2019).
24. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30 травня 2018 року, судова справа № 923/466/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74506122> (дата звернення: 14.02.2019).